

Ніколенко Людмила Миколаївна,
доктор юридичних наук, професор
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3437-6968>

ТРАНСПАРЕНТНІСТЬ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ

Автор розглядає транспарентність судової влади в умовах реформування. Мету зазначеного дослідження досягнуто за допомогою авторського аналізу нормативних актів та звернення до відповідних наукових праць окремих фахівців. Доведено, що транспарентність судової влади спрямована на забезпечення найбільш ефективного використання механізму судового захисту зацікавленими в її отриманні особами.

Ключові слова: транспарентність; судова влада; принципи; судова система; доступність; гласність.

Постановка проблеми. Нині в Україні здійснюється реформування судової влади. Слід зазначити, що реформування торкнулося не тільки судоустрою (змінена система судової влади) та процесуального законодавства, змінилося й ставлення громадськості до судової влади, а також підходи, на яких вона базувалася. На сучасному етапі можемо говорити про цілісність судової системи, що гарантується єдністю конституційних принципів, цілей і завдань судової влади та забезпечується узгодженістю взаємодії її складових. Ми стали свідками формування нового Верховного Суду за допомогою кваліфікаційних іспитів, упровадження нових форм розгляду справ (розгляд справ за участю судді, наказне впровадження), висловлювання недовіри та звільнення Голови Конституційного Суду України та обрання нового Голови Суду тощо.

Крім того, слід зазначити, що зміни, які відбуваються в економічній, соціальній та політичній системах, впливають на розвиток правових принципів, у тому числі на принципи, на підставі яких будується та розвивається судова влада. Під впливом євроінтеграційних процесів та впровадження європейських стандартів в українській правовій системі стали формуватися та розвиватися нові принципи, що регулюють організацію та порядок діяльності, відносини та взаємодію з державними органами влади, громадянами, підприємствами та іншими суб'єктами.

В умовах прагнення України стати повноправним членом європейського співтовариства, формування та розвитку демократичної, соціальної та правової держави судова влада має особливе значення. Основним завданням судової влади є захист прав і свобод людини та громадянина. Тому реформування повинне бути спрямоване на досягнення ефективності та доступності судової влади. Кожен, чий права або інтереси порушені, повинен бути обізнаний стосовно своїх можливостей їхнього захисту. Отже, одним із завдань судової реформи повинна стати обізнаність громадян з питань реалізації права на судовий захист. Як наслідок – конституційний принцип відкритості (гласності, публічності, прозорості), який визначається як один з основних принципів у процесі й зазнав найбільших змін. Крім того, реформування судової системи повинне бути комплексним та суворо здійснюватися відповідно до конституційних норм.

У суспільстві акцентується увага на відкритості судової системи, зокрема на тому, що стосується доступності інформації про роботу судів, кадрових призначень на посаду судді, конкретної судової справи та її розгляду, прийнятих судових рішень й под. Тому в сучасній літературі обговорюється виникнення та існування принципу транспарентності (прозорості, відкритості, доступності, гласності) судової влади.

Дослідження транспарентності судової влади спрямовано не тільки на досягнення справедливого та ефективного судочинства, а також на реалізацію інших функцій судової влади. Тобто реалізація принципу транспарентності судової влади можлива тільки на основі комплексного підходу до вирішення проблеми за допомогою системи засобів, що становлять забезпечувальний механізм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових досліджень, присвячених окремим проблемам транспарентності судової влади, необхідно виокремити роботи таких українських учених, як О. Кудіна [1, с. 33–38], О. Кошова [2, с. 209–216], Л. Наливайко [3, с. 148–156], М. Пашковська [4, с. 135–143], В. Ярошенко [5, с. 85–91] та ін. Проте зміст та складові характеристики транспарентності судової влади в умовах реформування на сьогодні ще не було надано.

Метою цієї статті є дослідження виникнення та розвитку транспарентності судової влади в умовах реформування.

Виклад основного матеріалу. Сучасне суспільство розвивається в умовах інтеграційних процесів, які базуються на загально визначених принципах гуманізму, поваги прав і свобод людини. Проблема відкритості судового процесу, правосуддя та діяльності судової влади завжди була предметом дискусій не тільки вчених, а й практикуючих юристів. Традиційно відкритість розглядалася в контексті принципу гласності, але в умовах судової реформи реалізація зазначеного принципу значно розширилася за рахунок нових форм, пов'язаних із правом громадян на отримання інформації про діяльність судів. Слід підкреслити, що судочинство в будь-якій країні базується на принципі гласності, але який розуміється та виконується по-різному. Водночас спостерігаються різні трансформації, наприклад, судочинство в Україні з історично сформованим слідчим процесом більш відкрите, ніж у державах зі змагальним процесом. Так, у США та Великій Британії, країнах із класичним змагальним процесом, учасники судового процесу не можуть вести аудіо-, відеозапис процесу, фотографувати, на відміну від учасників процесу в Україні.

Основи судової влади будуються на таких незмінних принципах, як законність, верховенство права. Але в умовах розвитку держави та реформування майже всіх сфер суспільства необхідне впровадження механізму організації правосуддя, подальшого вдосконалення процесуального законодавства, спрямованого на підвищення якості роботи судової влади; упровадження нових принципів, що відповідатимуть викликам часу. А надто, що всі можливості та потреби ще не вичерпані. Як було вище зазначено, результатом реформування стало:

- підвищення ефективності та якості правосуддя;
- створення та розвиток нових організаційних основ судової системи;
- удосконалення суддівського корпусу та його фінансового забезпечення;
- досягнення відкритості та прозорості судової системи;
- посилення гарантій самостійності судів і незалежності суддів;
- інтегрування законодавства України в європейське законодавство та впровадження міжнародних стандартів.

Результатом удосконалення законодавства та судочинства стало впровадження системи розміщення судових рішень, а саме створення Єдиного державного реєстру судових рішень та забезпечення доступу до цих рішень, упровадження системи «Електронний суд», Кабінету електронних сервісів тощо. Упровадження програмних засобів електронно-аналітичного забезпечення діяльності, системи формування електронних справ та еле-

ктронного архіву судових справ дозволять не тільки забезпечити доступ до правосуддя, а також якісну та ефективну роботу судів.

Поняття «транспарентність» має іншомовне походження: від латинських слів «trans» – «прозорий, наскрізь» і «pareo» – «бути очевидним». Англійською «транспарентність» (transparent) перекладається як «прозорий», «зрозумілий», «явний»; французькою (transparent) – «прозорий». Дефініція «транспарентність» спочатку досліджувалася в англо-американській соціальній науці та розглядалася як ознака адміністративної та політичної комунікації між публічною владою та населенням: прозорість перед об'єктом державного управління визначалася поняттям «transparency», а відкритість влади для участі в державному управлінні з боку членів суспільства – поняттям «openness» [6, с. 7].

Сьогодні вчені не дійшли згоди стосовно єдиного тлумачення поняття «транспарентність». Наприклад, О. Кошова підкреслює, що в більшості документів Організації з безпеки і співробітництва в Європі цей термін використовується безпосередньо, а в матеріалах, пов'язаних із діяльністю Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), частіше використовуються поняття «відкритість» і «публічність» [2, с. 209–216].

М. Пашковська зазначає, що «транспарентність» є основоположним поняттям, яке в собі тісно поєднує декілька понять, що визначають форми та способи функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування в демократичній державі [4, с. 135–143].

О. Овсяннікова виказує думку, що транспарентність судової влади — це сукупність засобів та способів, що дозволяють інформувати населення про існування судових інстанцій, прийняті судові рішення, а також про порядок діяльності судових органів та органів суддівського самоврядування [7, с. 236].

З метою ухвалення законного та справедливого рішення в справі судовий розгляд повинен здійснюватися в умовах гласності та відкритості. У юридичній літературі виділяють спеціальні принципи, які спрямовані на захист прав та інтересів громадянина й інших осіб під час здійснення правосуддя, а саме: змагальності, рівності всіх перед законом і судом, розумності розгляду, державної мови судочинства, колегіальності та одноосібності здійснення правосуддя, відкритості, гласності, безпосередності, повноти дослідження й неупередженості оцінки доказів тощо. Цей перелік не є вичерпаним, але саме ці принципи є об'єднальними щодо створення основи для процесуальної діяльності судів під час розгляду різних категорій справ та існування всіх видів судочинства.

Принцип транспарентності є об'єднальним принципом, який включає різні елементи: гласність, публічність, відкритість, прозорість. Названі елементи близькі за значенням, але неідентичні, кожен з них пов'язаний з певною стороною в організації або діяльності судової влади.

Якщо розглядати транспарентність з точки зору її складових, то слід зазначити, що відкритість передбачена ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», де зазначено, що судові рішення, судові засідання та інформація стосовно справ, які розглядаються судом, є відкритими, крім випадків, установлених законом. Крім того, розгляд справ у судах відбувається відкрито, крім випадків, установлених законом. На відкритому судовому засіданні мають право бути присутніми будь-які особи [8].

Принцип гласності передбачений ст. 129 Конституції України, Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальними кодексами України. Цей принцип упроваджується безпосередньо в процесі здійснення правосуддя в конкретних справах. Він характеризує саме судочинство, спосіб розгляду, порядок слухання справи. Слід підкреслити, що законодавство містить норми, на підставі яких представники засобів масової інформації можуть бути присутніми на судовому засіданні, що також є невід'ємним елементом відкритості та гласності судового розгляду, хоча в деяких випадках законодавство встановлює обмеження та заборону щодо їхньої присутності.

Що стосується публічності як одного з елементів транспарентності, то її слід розглядати не як принцип, а як термін, що був започаткований у момент розділу права на

приватне та публічне, який визначає здійснення судової влади публічно та оголошення судових рішень від імені держави. Проте є можливим зробити висновок, що термін «публічність» утратив своє значення, тому що не відображає смисл, закладений законодавцем, незважаючи на те, що в міжнародному законодавстві він використовується, але застосовується в сенсі відкритості, тому логічним було б використання терміна «відкритість».

Відкритість судового процесу є найважливішою гарантією прав учасників процесу, метою якого є, по-перше, справедливий розгляд справ, а по-друге, збереження права на недоторканність приватного життя, особисту чи сімейну таємницю та ін.

Незважаючи на те, що відкритість, прозорість, гласність є самостійними характеристиками судової влади, вони органічно поєднуються як атрибутивні характеристики транспарентності діяльності органів судової влади. Відсутність хоча б однієї з названих характеристик не дозволяє існувати транспарентності судової влади як інструмента демократії [9, с. 181–184].

Міжнародне законодавство також містить норми стосовно цих елементів, наприклад, ст. 10 Загальної декларації прав і свобод визначає, що справа повинна бути розглянута гласно, ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод наголошують на публічному розгляді справи за деякими встановленими виключеннями.

Ще однією складовою принципу транспарентності є доступність, тобто забезпечення доступності до інформації про час і місце розгляду справ, безпосередньо судового розгляду, рішень судів, іншої інформації, що забезпечує доступність правосуддя для громадян та інших осіб. Але на сьогодні доступність для деяких категорій громадян є проблематичною. Відсутність безпеки та бойові дії призвели до відсутності реального захисту осіб, які перебувають на непідконтрольній Україні території. Має місце ціла низка проблем, пов'язаних із захистом прав людини, зокрема з доступом до правосуддя. Населення, що проживає в Донецькій та Луганській областях, має труднощі, пов'язані з доступом до судів, розташованих на територіях, підконтрольних уряду, у тому числі через втрату або знищення матеріалів справ до та під час процесу переміщення або зміни територіальної підсудності. Особи, які проживають на непідконтрольних уряду територіях, змушені долати великі відстані в зоні конфлікту, щоб подати позовні заяви або бути присутніми на судових засіданнях на підконтрольних уряду територіях [10].

Транспарентність судової влади забезпечується також нормами законодавства, які повинні бути ясні та зрозумілі учасникам процесу. Вони повинні бути за змістом зрозумілими звичайному громадянину. Водночас варто зауважити, що термін «зрозумілість» містить оціночний критерій та залежить від особистих якостей громадянина, від його правової культури. Що стосується ясності, то в рішеннях у значній кількості справ ЄСПЛ визнавав відсутність ефективного доступу до правосуддя в ситуаціях, коли процесуальні правила настільки складні, що учасники процесу не можуть їх адекватно зрозуміти [11, с. 12]. Позитивним є розміщення інформації в системі Інтернет на офіційному порталі «Судова влада України» про місцезнаходження судів, порядок звернення до суду, вимог до форми й змісту процесуальних документів та іншої необхідної інформації.

Для забезпечення принципу транспарентності також важливе значення мають дії учасників процесу, наприклад головуючого для роз'яснення прав та обов'язків учасника справи (ст. 205 ГПК України).

Висновки. Зважаючи на вищевикладене, в остаточному підсумку можемо констатувати, що інтеграційні процеси в Україні повинні враховувати міжнародні принципи та стандарти, зокрема право на відкритий суд, отримання інформації, прозорість судового процесу й под. Тому одним із напрямів судової реформи в Україні є підвищення транспарентності судової влади. Принцип транспарентності судової влади є одним з основних

принципів, який забезпечує ефективну діяльність суду, оскільки відносно того, наскільки буде відкрито та прозоро здійснювати свою діяльність суд, залежить його самостійність.

На підставі принципу транспарентності, а саме його елементів гласності та відкритості, суспільство може здійснювати контроль за роботою судових органів. Транспарентність судової влади спрямована на забезпечення найбільш ефективного використання механізму судового захисту зацікавленими в її отриманні особами. Також необхідно наголосити, що механізм забезпечення транспарентності включає систему засобів, спрямованих на реалізацію транспарентності судової влади, забезпечення інформаційної відкритості судів у здійсненні правосуддя.

Крім того, транспарентність судової влади слід розглядати як частину найбільш масштабної проблеми транспарентності держави взагалі. Останнім часом загострюється проблема прозорості, відкритості та доступності державної влади загалом.

Список використаних джерел

1. Кудіна О. А. Транспарентність влади в Україні: проблеми становлення та чинники забезпечення. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2013. Т. 21. Вип. 23 (4). С. 33–38.
2. Кошова О. В. Транспарентність сучасної судової влади. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2015. № 1–2. С. 209–216.
3. Наливайко Л. Р., Чепік-Трегубенко О. С. Транспарентність публічної влади: вітчизняний і зарубіжний досвід. *Право України*. 2015. № 6. С. 148–156.
4. Пашковська М. Поняття транспарентності в сучасній науці «Державне управління». *Ефективність державного управління*. 2013. Вип. 34. С. 135–143.
5. Ярошенко В. Транспарентність та відкритість влади як механізми становлення інституту демократичної громадянськості. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили*. Сер. : Політологія. 2012. Т. 182. Вип. 170. С. 85–91.
6. Транспарентність влади в контексті європейської інтеграції України : конспект лекції до короткотермінового семінару в системі підвищення кваліфікації кадрів / уклад. : Е. А. Афонін, О. В. Суший. Київ : НАДУ, 2010. 48 с.
7. Овсяннікова О. Транспарентність судової влади: поняття та зміст. *Вісник Академії правових наук України*. 2008. № 4 (55). С. 228–237.
8. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 31. Ст. 545.
9. Марочкін І. Є., Назаров І. В. та ін. Судова влада : монографія. Харків : Право, 2015. 792 с.
10. Тематичний звіт. Доступ до правосуддя в контексті конфлікту в Україні. Грудень 2015. Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні. URL : <http://www.osce.org/uk/ukraine-smm/212321?download=true> (дата звернення: 06.06.2019).
11. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. Київ, 2015. 208 с.

Николенко Людмила Николаевна,
доктор юридических наук, профессор
(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3437-6968>

ТРАНСПАРЕНТНОСТЬ СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ В УСЛОВИЯХ РЕФОРМИРОВАНИЯ

Автор рассматривает транспарентность судебной власти в условиях реформирования. Цель данного исследования достигнута с помощью авторского анализа нормативных актов и обращения к соответствующим научным трудам отдельных специалистов. Доказано, что транспарентность судебной власти направлена на обеспечение наиболее эффективного использования механизма судебной защиты заинтересованными в ее получении лицами.

Ключевые слова: транспарентность; судебная власть; принципы; судебная система; доступность; гласность.

Nikolenko Liudmyla Mykolayivna,
Doctor of Law, Professor
(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3437-6968>

TRANSPARENCY OF THE JUDICIAL POWER IN THE CONTEXT OF REFORM

Within the given law study paper the author considered the present transparency of the judicial power in the context of reform. Under the influence of European integration processes and the introduction of European standards in the Ukrainian legal system, new principles governing the organization and the procedure of activity, relations and interaction with state authorities, citizens, enterprises and other entities began to be formed and developed. This research goal was achieved by means of author`s analysis of legislation and the reference to the relevant scientific works of the separate experts. It is proved that the transparency of judicial power is aimed at ensuring the most effective use of the mechanism of judicial protection for those interested in obtaining it. The author concludes that the mechanism for ensuring transparency includes a system of means aimed at implementing transparency of the judiciary, ensuring the information openness of the courts for the administration of justice. The article states that the study of transparency of the judicial power is aimed not only at the achievement of fair and effective judicial process, as well as the implementation of other functions of the judicial power. That is, the implementation of the principle of transparency of the judicial power is possible only on the basis of an integrated approach to solving the problem with the help of a system of funds that constitute an interim mechanism.

Key words: *transparency; judicial power; principles; judicial system; accessibility; publicity.*

Надійшла до редколегії 06.06.2019